

O‘ZBEKISTONDA ELEKTRON SUD TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI VA XALQARO TAJRIBA

Choriyeva Shoira Doniyor qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

shoirac274@gmail.com

Annotatsiya.

Mazkur ilmiy maqolada elektron sud tizimini rivojlantirish istiqbollari O'zbekiston va xalqaro tajriba qonunchiligi misolida qiyosiy huquqiy tahlil asosida o'rganilgan. Tadqiqotda zamonaviy makonda elektron sud tizimi va ushbu jabhada yuzaga keladigan innovatsiyalar, sun'iy intellektning sud tizimida qo'llanilishi, VKAning huquqiy maqomi va ulardan foydalanishning afzallik va kamchiliklari shuningdek, xalqaro tajribada sun'iy intellekt bilan sud ishlarini yuritishni yo'lga qo'ygan Xitoy davlati va Estoniya davlati misoli, O'zbekistonda mavjud VKA rejimining milliy qonunchilikdagi huquqiy asosi, Yevropa Kengashining Adliya samaradorligi bo'yicha komissiyasi (CEPEJ)ning sud tizimida sun'iy intellekt bilan ishlash bilan bog'liq xartiyasi, elektron sud evolutsiyasining amzmuni va O'zbekiston ushbu evolyutsiyaning rivojlanish ya'ni ikkinchi bosiqchida ekanligi, E-SUD, E-XSUD tizimlari, Oliy sudi Plenumining qarorlariga va "E-SUD" tizimi reglamentidagi identifikatsiya masalasi, elektron bayonnoma va bashoratli odil sudlovning mazmuni, "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasida belgilab berilgan elektron sud tizimidagi yangilanishlar va blokchayn texnologiyalarining sud hujjatlarini raqamlashtirishdagi o'rni tahlil qilingan. Natijada elektron sud tiziminidan foydalanishda yuzaga keladigan masalalar muhokama ostiga olindi va xalqaro tajribani hisobga olgan holda O'zbekiston uchun inson omilini istisno

etmagan holda elektron sud tizimida mavjud qonunchilikni takomillashtirib borish zarurligi asoslab berildi.

Kalit so'zlar: elektron sud tizimi, elektron bayonnoma, videokonfresaloqa, CEPEJ, E-SUD, yagona identifikatsiya tizimi (OneID), sun'iy intellekt, internet sudlari, E ijro.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Чориева Шоира Дониёр кизи

Студент Ташкентского государственного юридического университета

shoirac274@gmail.com

Аннотация.

В данной научной статье на основе сравнительно-правового анализа исследуются перспективы развития электронной судебной системы на примере Узбекистана и с учетом международного опыта. В исследовании анализируется современная электронная судебная система и инновации в этой области, использование искусственного интеллекта в судебной системе, правовой статус электронных судов и преимущества и недостатки их использования, а также примеры китайского и эстонского государств, которые в международном опыте внедрили использование искусственного интеллекта в судебном процессе, правовая основа режима электронных судов в национальном законодательстве Узбекистана, Устав Комиссии Совета Европы по эффективности правосудия (CEPEJ) о работе с искусственным интеллектом в судебной системе, сущность эволюции электронных судов и тот факт, что Узбекистан находится на втором этапе развития этой эволюции, системы E

SUD, E-XSUD, решения Пленума Верховного суда и вопрос идентификации в регламентах системы «Е-SUD», содержание электронных записей и предиктивное правосудие, роль обновлений в электронной судебной системе и технологии блокчейн в цифровизации судебных документов, как это определено в стратегии «Цифровой Узбекистан-2030». В результате были обсуждены проблемы, возникающие в связи с использованием электронной судебной системы, и обоснована необходимость совершенствования Узбекистаном существующего законодательства об электронной судебной системе с учетом международного опыта, не исключая при этом человеческий фактор.

Ключевые слова: электронная судебная система, электронный протокол, видеоконференцсвязь, СЕРЕС, электронный суд, единая система идентификации (OneID), искусственный интеллект, интернет-суды, электронное исполнение.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRONIC COURT SYSTEM IN UZBEKISTAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Choriyeva Shoirira Doniyor qizi

Student of Tashkent State University of Law

shoirac274@gmail.com

Abstract.

This scientific article studies the prospects for the development of the electronic court system based on comparative legal analysis using the example of Uzbekistan and international experience. The study analyzes the modern electronic court system and innovations in this area, the use of artificial intelligence in the judicial system,

the legal status of VKA and the advantages and disadvantages of their use, as well as the examples of the Chinese state and the Estonian state, which have established the use of artificial intelligence in judicial proceedings in international experience, the legal basis of the VKA regime in national legislation in Uzbekistan, the Charter of the Council of Europe Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) on working with artificial intelligence in the judicial system, the essence of the evolution of electronic courts and the fact that Uzbekistan is at the second stage of development of this evolution, the E-SUD, E-XSUD systems, the decisions of the Plenum of the Supreme Court and the issue of identification in the regulations of the "E-SUD" system, the content of electronic records and predictive justice, the role of updates in the electronic court system and blockchain technologies in the digitization of judicial documents, as defined in the "Digital Uzbekistan-2030" strategy. As a result, the issues arising from the use of the electronic court system were discussed and the need for Uzbekistan to improve the existing legislation on the electronic court system, taking into account international experience, without excluding the human factor, was substantiated.

Keywords: electronic court system, electronic protocol, videoconferencing, CEPEJ, E-COURT, unified identification system (OneID), artificial intelligence, internet courts, E-execution.

Kirish

Zamonaviy rivojlanish va raqamli transformatsiya sharoitida har bir sohada bo'lgani kabi sud hokimiyati faoliyatini ham har tomonlama takomillashtirish davlat siyosatining asosiy qismlaridan biridir, chunki davlat inson huquqlarini ta'minlashda sud himoyasiga doimo tayanib kelgan. Elektron sud tizimi esa bu himoyaning zamonaviy talqinidir. U sud jarayonlarini raqamlashtirish orqali sud tizimining ochiqligi, shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Oksford universiteti professori Richard Susskind o'zining "Onlayn sudlar va adolat

kelajagi" (Online Courts and the Future of Justice) asarida sudlarning evolyutsiyasini uch bosqichga ajratadi: birinchi bosqichda sudlar IT texnologiyalardan yordamchi vosita sifatida (matn terish, ma'lumot saqlash) foydalangan bo'lsa, ikkinchi bosqichda onlayn xizmatlar (ariza yuborish) paydo bo'ldi, uchinchi va hozirgi bosqichda esa sudning o'zi to'liq raqamli platformaga aylanmoqda.¹ Sudlar evolyutsiyasining bu tarzda bosqichlarga ajratilishiga bir nechta davlatlarda misollar mavjud. Misol uchun, Estoniya davlatini oladigan bo'lsak, ushbu davlatda sud tizimining barcha bosqichlari ya'ni birinchi instansiya sudlaridan tortib, apellatsiya va oliy sud tizimi raqamli platformaga ko'chgan. Hujjatlar deyarli qog'ozsiz (paperless) yuritiladi. Ammo bu holat yuritimizda Prezidentning 2020-yil 3-sentabrdagi "Sud hokimiyati organlari faoliyatini raqamlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori asosida strategik vazifa sifatida belgilangan.² Mazkur hujjat ijrosi o'laroq, O'zbekistonda sud tizimining raqamli

¹Susskind, R. (2019). Online Courts and the Future of Justice. Ocford University Press. ²<https://lex.uz/ru/docs/-4979896> ko'rinishi uch asosiy platformadan, "E-SUD" (fuqarolik ishlari uchun). "E-XSUD" (iqtisodiy ishlar uchun) va jinoyat ishlari bo'yicha yagona elektron tizimdan iborat. Ushbu tizimlar ariza ish yuritishga qabul qilinganidan to sud qarori ijrosigacha bo'lgan jarayonni raqamlashtirish demakdir. Bu jarayon har bir fuqaroga jismoniy joylashuvidan qat'iy nazar yagona identifikatsiya tizimi orqali adolatli sudlovga kirish imkonini yaratib beradi. Tabbiyki, elektron sud tizimini amalga oshirishda bir necha muammolar yuzaga chiqadi ya'ni E-sud boshqa idoralar bilan o'zaro hamkorlik qilganda ma'lumotlar haqqoniyligi uchun javobgarlik, tabiiy sudya huquqini ta'minlash, raqamli tengsizlik, videokonfresaloqa jarayonida shaxsni identifikatsiya qilish va protsessual majburlov chorasi, aloqa sifati va uzilish, shuningdek, elektron sud jarayonida raqamli tafovut masalasi elektron sud tizimida dolzarb va yechimini kutayotgan muammolar hisoblanadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot qiyosiy-huquqiy tahlil metodologiyasiga asoslanadi. Maqolaning asosiy mqsadi- O'zbekistonda elektron sud tizimini rivojlantirish istiqbollar va xalqaro tajriba bo'lib,elektron sud tizimini yurtimiz va xalqaro miqyosida qanday shakllanayotganligining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashdir. Shu sababli tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlar, siyosiy hujjatlar va ilmiy manbalar birgalikda tahlil qilinadi.

Qiyosiy huquqiy tahlil - tadqiqotning maqsadi va muammolaridan kelib chiqib, bunda elektron sud tizimining O'zbekistondagi versiyasi bilan chet davlatlardagi elektron sud tizimining o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini qiyoslab taqqoslanadi. Aynan qiyosiy yondashuv orqali VKA jarayonida yuzaga keladigan afzalliklar va muammolar va insonlar huquqlarini buzadigan holatlar tahlil ostiga olinadi.Ular joriy etilishi insonning tabiiy huquqlariga ta'siri o'rganiladi.

Ikkinchidan,qiyosiy huquqiy yondashuv metodidan foydalanildi. Bu yondashuv orqali Xalqaro tajribaga misol bo'la oladigan Buyuk Britaniyada sud tizimi amaliyotida "Virtual sud zallari" qo'llanilib kelinayotgani va ushbu yondashuvning afzalliklari ya'ni VKA sud rejimini va sud xarajatlarini tejalayotganini va kamchiliklar sifatida, ekran ortidagi mahkum sudyaga o'zining chin ko'ngildan pushaymonligini ko'rsata olmasligi aniqlanib, O'zbekistondagi sud jarayonlarini ishda ishtirok etuvchi shaxslar iltimosi bilan bevosita sud majlisida ko'rish amalga oshirish amaliyoti o'rganildi. Qiyosiy tahlil metodikasi yordamida ushbu ikki yondashuvning kuchli va zaif tomonlari tahlil qilinib, O'zbekiston uchun potensial huquqiy masalalar aniqlanadi.

Nihoyat tadqiqot sentiz va tavsiya chiqarish bosqichi bilan yakunlanadi. Xalqaro tajribada va O'zbekiston tajribalaridan kelib chiqib, O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalari ishlab chiqildi. Bu metodik yondashuv mavjud qonunchilik va O'quv qo'llanma. amaliyotga solishtirish,balki kelajak istiqboli uchun ham muhim yo'nalishlardan biri bo'lib sanaladi.

Natijalar

Elektron sud tizimining eng ko'zga ko'ringan va protsessual jihatdan e'tiborga molik bo'lgan elementi, albatta, videokonferensaloqa (VKA) rejimi hisoblanadi. Ushbu institut qonunchilikda tub burilish yasadi, chunki u sudda taraflarning bevosita ishtirokini virtual ishtirokka almashtirdi. Buning ma'nosi shundan iboratki, sudda ishtirok etuvchi shaxslar sud binosiga kelib vaqt va xarajat yo'qotmasdan o'zlariga qulay bo'lgan yerdan, sudda ishtirok etish huquqidan foydalana oladilar. VKA rejimi O'zbekistondagi fuqarolik, iqtisodiy va jinoyat protsessual kodekslariga alohida norma sifatida kirgani, VKA amaliyotda ijobiy natija berayotganidan dalolatdir. Huquqiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi (166-modda), Fuqarolik protsessual kodeksi (209 modda) va Jinoyat-protsessual kodeksi tegishli moddalarini keltirildi. Ushbu norma dastlab qo'llanilganda to'g'ridan –to'g'ri fuqaro va sud o'rtasida emas, balki sudlar o'rtasida aloqa tarzida (masalan, guvoh boshqa viloyatdagi sud binosiga borib, o'sha yerdan aloqaga chiqishi) qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik bu rejim kengaytirilib, taraflarning o'ziga qulay bo'lgan hududda sudga aloqaga chiqish imkonini yaratdi. G'arb huquq nazariyasida va aynan Avstraliya va Buyuk Britaniya davlatlarida sud tizimi amaliyotida ushbu holat "Virtual sud zallari" (Virtual Courtrooms) deb ataladi. Ya'ni bu kabi virtual sud zallari sudlovni "joy" bilan bog'liqlikdan xalos etib, uni "hodisa"ga aylantirdi va bu holat sudlarga talaflarning kechikib kelishi yoki kelmasligi yoxud sud xarajatlarning keskin kamayishiga olib keldi va adolatga erishishni tezlashtirdi. O'zbekiston Oliy sudi Plenumining qarorlariga va "E-SUD" tizimi reglamentiga ko'ra, masofaviy ishtirokchi yagona identifikatsiya tizimi (OneID) yoki Mobile-ID orqali avtorizatsiyadan o'tishi shart. Bu raqamli pasport vazifasini bajaradi.

"Mobil sud" (Mobile Court) ilovalarining rivojlanishi elektron sudlovning mantiqiy davomidir. O'zbekistonda yo'lga qo'yilgan mobil ilovalar orqali

fuqarolarga anchagina qulaylik yuzaga keldi, buning ma'nosi shundan iboratki, fuqarolar o'ziga qulay bo'lgan hududda sud majlislarida qatnashish bilan bir qatorda, o'zlariga kerak bo'lgan axborotni olish, sud hujjatlarini, sud xarajatlarini va jarimalarni online to'lash imkoniga ham ega bo'ldilar. Bu tizim "Ubiquitous Justice (Har yerdagi adolat) konsepsiyasiga mos keladi.

VKA tizimining o'zi (server tomonida) sud majlisini avtomatik ravishda yozib oladi va bu yozuv "elektron bayonnoma" sifatida ish hujjatlariga tikiladi. Ushbu jarayon qog'oz shakldagi bayonnomadan ko'ra afzalliklari ko'p hisoblanadi, chunki "elektron bayonnoma" yuritishda inson omili qatnashmaydi va bu kotibning xato qilishi va so'zlarni not'g'ri tushunish muammosini vujudga keltirmaydi.

Odil sudlovda sun'iy intellekt - asosiy natijalardan yana biri hisoblanadi. Elektron sud tizimida jarayonlar shunchaki raqamlashtirilibgina qolmasdan, balki "intellektuallashtirish" bosqichiga o'tmoqda. Buning ma'nosi shundan iboratki, sud hokimiyati tizimi faqatgina hujjatlarni, dalillarni va arizalarni raqamli platformalarga ko'chirish bilan cheklanmay, ushbu tizimda Sun'iy intellekt (SI) va "Bashoratli odil sudlov" (Predictive Justice) texnologiyalarini qo'llanilmoqda. Huquqiy jihatdan nazar salsak, bashoratli sudlov bu o'tmishdagi sud qarorlari va qonunchilik amaliyotiga tayangan holda bo'lajak sud qarorining ehtimoliy natijasini oldindan hisoblab chiquvchi algoritmlar hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, endilikda sud jarayonini avvaldan Sun'iy intellekt ehtimoliy bashoratni amalga oshirgan holda, sud qarorlarini bashorat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamlashtirishga oid strategiyalarida sudylar faoliyatiga ko'maklashuvchi, sud amaliyotini tahlil qiluvchi va qarorlar loyihasini tayyorlashda yordam beruvchi intellektual tizimlarni joriy etish vazifasi belgilangan. Ushbu raqamlashtirishga oid strategiyaning asosiy maqsadi ham eng avvalo sud tizimidagi yuklamalarni kamaytirish va sudyaga to'g'ri qaror qabul qilishi uchun ko'maklashuvchi "yordamchi" joriy etish vazifasi hisoblanadi. Yevropa

Kengashining Adliya samaradorligi bo'yicha komissiyasi (CEPEJ) tomonidan qabul qilingan "Yevropa sud tizimlarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha axloqiy xartiya" sun'iy intellektning sud jarayonida qo'llashning axloqiy jihatdan ko'rib chiqish uchun asosiy global standart hisoblanadi. Xartiya beshta asosiy tamoyilni ilgari suradi: inson huquqlarini hurmat qilish, kamsitmaslik, sifat va xavfsizlik, shaffoflik va "foydalanuvchi nazorati (user under control)".⁴ Inson huquqlarini hurmat qilish tamoyilining mazmuni shundan iboratki, eng avvalo Sun'iy intellekt inson huquqlari bo'yicha Yevropa konvensiyasi 6-moddasiga ya'ni odil sudlov prinsipiga mos holda harakat qilmog'i darkor.

Kamsitmaslik tamoyilining mazmuni esa sun'iy intellekt tizimlari ma'lumotlarni noto'g'ri ishlatilishi oqibatida yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan kamsitishlarni oldini olishi shart. Misol uchun, qullik davrida qora tanli insonlarni oq tanli insonlardan past darajada ko'rishgan va ularning bir necha huquqlari cheklangan. Ushbu eskirgan ma'lumotlarni yoki o'z kuchini yo'qotgan hujjatlarni sud amaliyotida qo'llab, sun'iy intellekt qora tanli insonlarga adolatsizlik qilsa, bu ham kamsitish hisoblanadi.

Keyingi tamoyilga yuzlansak, bunda berilgan ma'lumotlar ochiq, tushunarli va audit tekshirilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar bo'lishi kerak. Shuningdek, qo'llanilayotgan yoki berilayotgan ma'lumotlar sifatli va xavfsizligiga ham katta e'tibor beriladi

Nihoyat, sudya sun'iy intellekt chiqargan natijaga to'liq tushunishi va uni agarda nomuvofiq bo'lsa rad qila olishi kerak. Umuman olganda sun'iy intellekt bu doirada faqat "yordamchi vosita" (assistive tool) bo'lishi mumkin, lekin hech qachon "qaror qabul qiluvchi" (decision maker) bo'la olmaydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash mumkinki, sun'iy intellekt fuqarolik va iqtisodiy sudlarda bir qancha samarali qo'llanmoqda, jarayonlarni tezlashtirdi va "kichik da'volar"ni avtomatlashtirishda katta salohiyatga egadir. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik

protsessual kodeksining (FPK) "Sud buyrug'i" (170-180-moddalar) instituti buning uchun ideal maydondir. Sud buyrug'i nizosiz talablarda chiqariladigan hujjat bo'lib, soliq qarzdorligi yoki kommunal to'lovlar bo'yicha nizolarni ko'rishda sun'iy intellekt katta tashabbus hisoblanadi. Xalqaro tajribani qaraydigan bo'lsak, Xitoyning "Internet sudlari" tajribasida ishlar to'liq sun'iy intellekt tomonidan amalga oshiriladi, afzallikari, hisob-kitob ishlari bir necha soniya vaqtni oladi, chunki algoritm hujjatni tekshirish va hisob kitob to'g'riligini ko'rib chiqishda jinoyat ishlaridagi kabi sudyaning ichki ishonchi va adolat hamda mutanosiblik tamoyillarini qo'llash kabi murakkab emas. Shuningdek, yana bir amaliy misol keltirilsa, bolalar uchun aliment undirishda sun'iy intellekt hisob-kitob algoritmi orqali aniq daromadni hisoblab bera oladi va bu to'liq adolatli va haqqoniy bo'ladi.

Elektron sud tizimidagi yana bir muhim funksional vazifa bo'lib sud hujjatlarining o'zgarmasligi ya'ni yaxlitligi va sud qarorlari ijrosini raqamli avtomatlashtirilishidir. Avvalo sud hujjatlarining yaxligi deganda nimani tushnish kerak ekanligini bilib olsak, An'anaviy sudlovda sud qarorining haqiqiyliги gerbli muhr va sudyaning shaxsiy imzosi bilan tasdiqlangan bo'lsa, raqamli muhitda bu vazifani kriptografik usullar va blokcheyn texnologiyasi bajaradi. Demak, sud qarorlarining elektron sud tizimida ham haqiqiyliğini ta'minlash zarurati mavjud va bu zarurat blokchayn texnologiyalari orqali yechim topadi, aynan blokchayn texnologiyalari tanlanganligiga sabab esa, ularga kiritilgan ma'lumotlarni hech kim o'zgartira olmaydi, hatto sudyaning o'zi ham, bu sud hujjatlarining o'zgarmasligini ta'minlab beradi. O'zbekiston Respublikasining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasida davlat kadastri va boshqa muhim reyestrlarda blokcheyn texnologiyasini joriy etish vazifasi belgilangan bo'lib, bu yondashuv sud tizimiga ham tatbiq etilmoqda. Masalan, "E-SUD" tizimida shakllantirilgan sud qarorining QR-kodi skaner qilinganda, foydalanuvchi to'g'ridan-to'g'ri markaziy bazadagi asl nusxaga yo'naltiriladi. Bu tizim "texnologik notarius vazifasini bajarib, sud

hujjatlarini soxtalashtirish (masalan, aliment miqdorini o'zgartirib qo'yish) imkoniyatini butunlay yo'qqa chiqaradi.

Sud qarorlari ijrosini avtomatlashtirish ("E-Ijro")- bu elektron sudlovning mantiqiy davomi va samarali jarayon hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi va "Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida"gi Qonuniga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, ijro varaqasi endilikda faqat elektron shakida beriladi va avtomatik ravishda Majburiy ijro byurosi (MIB) axborot 5Abdixakimov I (2025). Kiber huquq. O'quv qo'llanma. tizimiga yuboriladi. 6Bu holat sud hujjatlari chiqqandan keyin bir necha daqiqa Ichida ijro organiga yuborilishi va qarzdor bank hisoblaridan qarz miqdori ushlab qolinishi bilan yakunladi va jarayonni juda ham tezlashtiradi.

Muhokamalar

O'zbekistonda elektron sud tizimi rivojolanishi bir necha inovvatsiyalarni qo'llash orqali amalga oshirilmoqda va bulardan biri VKA dir. VKa rejimi qo'llanilganligi sudda ishtirokchilar uchun ortiqcha ovoragarchilik va sud xarajatlarini kamaytirgan va elektron sud bayonnomasini tuzish esa suddagi aniqlik va shaffoflikni ta'minlagan bo'lishi bilan bir vaqtda, muhokamaga sabab bo'lgan qiuyidagi jihatlar ham bor. Misol uchun, VKA rejimida "shaxsni identifikatsiya qilish" masalasi. Sudya ekranning ortida turgan shaxs haqiqatda ishda ishtirok etuvchi taraf ekanligi shubhali bo'lib qoldi. Chunki taraflarning ID raqamlarini qo'lga kiritgan boshqa shaxs ham, sud jarayonida qatnasha oladi.

Ikkinchidan, protsessual majburlov masalasi. An'anaviy sud majlisida agar guvoh yolg'on ko'rsatma beradigan bo'lsa, sud tomonidan unda majburlov chorasi qo'llashi imkoni bor, ammo bu holatni VKA rejimida qilish imkonsiz, chunki ishtirokchilar jismonan bir joyda yig'ilgan bo'lishmaydi. VKA rejimida sudda yagona chora "aloqani uzib qo'yish" (mute/disconnect) dir. Ammo bu yetarlicha protsessual harakat deb baholanmaydi.

Uchinchidan, aloqa sifati va uzilishlar ham sud majlislarini videokonferensaloqa rejimiga o'tishning kamchiliklari, chunki taraflar kelib chiqish jihatidan, joylashgan yeri va aloqa sifati jihatidan teng emas va ularda aloqa sifati bilan bog'liq muammo yuz bersa, ovoz uzilib kelsa yoki umuman eshitishga yaroqsiz bo'lsa, bu odil sudlov prinsipiga zid. Shu sababdan, Xalqaro inson huquqlari standartlariga ko'ra (Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi amaliyoti), agar texnik nosozlik tufayli taraf o'z pozitsiyasini to'liq bayon eta olmasa, sud qarori bekor qilinishi mumkin. O'zbekiston protsessual qonunchiligida texnik nosozlik yuz berganda sud majlisini qoldirish yoki tanaffus e'lon qilish majburiyati belgilangan.

To'rtinchidan, "Raqamli dalillarni namoyish qilish" muammosi mavjud. Misoli uchun, kichik smartfon ekrani yoki noutbuklar ham ishga aloqador bo'lgan murakkab chizmalar va bugalteriya jadvallarini yoki video dalillarni ko'rishni va ularni tahlil qilishni imkonsiz qilib qo'yadi, bu esa katta muammoga sabab bo'ladi, chunki sudda ishni ko'rish jarayonida sudya dalillar ishonchliligiga tayanib qaror chiqaradi.

Shuningdek, yana bir dolzarb muammo bu- videokonferensaloqa orqali o'tkaziladigan sud majlislarida "maxfiylik va yozib olish" masalasi. Umumiy qoidaga asoslanib sudda ishlar ochiq ko'riladi, sudda video va audio yozuv olishga faqatgina raislik qiluvchining roziligi bilan yo'l qo'yiladi ammo VKA rejimida taraflar yashirin kameralar yoki telefonning ekran va ovoz yozib olish funksiyalari orqali to'liq sud jarayonini yozib olish va ruxsatsiz tarqatish shaxsiy hayot daxlsizligini buzish sifatida baholanishi mumkin. Bundan tashqari sud amaliyotida, advokat bilan himoyalanuvchi holi qolib suhbat qurishi ham muammoli, chunki VKA rejimida, biror shaxs masalan qamoqxona ma'muriyati ularni eshitib turgan bo'lishi mumkin, bu esa insonning advokat xizmatidan foydalanishdagi muhim jihatlarni buzadi, ya'ni ular maxfiy maslahatlasha olmaydilar. Shu sababidan, AQSh va Yevropa sudlari amaliyotida "advokat siri"ni ta'minlash uchun VKA tizimlarida

alohida "maxfiy virtual xonalar" (breakout rooms) tashkil etilishi shartligi belgilangan. O'zbekiston sud tizimini raqamlashtirishda ham ushbu standartlarning joriy etilishi, ya'ni asosiy majlisdan uzilib, himoyachi va sudlanuvchining xoli gaplashishi uchun texnik imkoniyat yaratilishi konstitutsiyaviy huquq (himoya huquqi) talabidir.

Elektron sud tizimi rivojlanish jarayonini sun'iy intellekt vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ammo ushbu holatda, sud amaliyotiga yordam beruvchi intellektual tizimlarni joriy etish bir qancha muhokamali vaziyatlar bilan maydonga chiqadi. Bu muammolarning eng asosiysi, fundamental konstitutsiyaviy tamoyil - "odil sudlov faqat sud tomonidan amalga oshiriladi" (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 130-modda) normasi bilan to'qnash kelishidir. Agar sud jarayonida, ya'ni sudya qaror qabul qilishda sun'iy intellektidan, uning avvalgi sud amaliyoti va qonunchilik asosidagi ehtimoliy tavsiyalariga qat'iy tayanadigan bo'lsa, yuqorida keltirgan konstitutsiyaviy prinsipni bilvosita zid harakat qilingan bo'ladi. Shuningdek, sudning mustaqilligiga putur yetadi.

Odil sudlovni amalga oshirishdi yana bir bahsli jihat "Algoritmik kamsitish" (Algorithmic Bias) va jinoiy ishlarda xavfni baholashdir. AQSh sud amaliyotida qo'llanilgan "COMPAS" tizimi (sudlanuvchining qayta jinoyat sodir etish xavfini bahollovchi algoritm) shov-shuvli "State v. Loomis" ishiga sabab bo'ldi. Ushbu ishda sun'iy intellekt sud jarayonida (COMPAS) qo'llanilishi mumkin ekanligi ammo bir vaqtning o'zida algoritmik shaffoflik, adolat va hisobdorlik muammolari e'tibor berib tahlil qilinishi kerakligini isbotlab berdi. Chunki ushbu ishda shaffoflik ta'minlanmagan, ya'ni Loomis tomonidan COMPAS qanday ishlashi haqida ma'lumot so'raganda, ushbu ma'lumotlar tijorat siri ekanligi asosi bilan, ma'lumotlarni taqdim etish rad etilgan. Ushbu holatdan shuni xulosa qilish mumkinki, sud tizimidan sun'iy intellekt vositalaridan qaror qabul qilishda yordamchi vosita sifatida foydalanish zararli emas faqatgina undan olingan

ma'lumotlarni ishonchligi sudya tomonidan tekshirilishi kerak va sud u chiqargan qarorlarini asoslashni talab qilishi, asosga ega bo'lmagan qarrolar esa ish yurituvda qo'llanmasligi muhimdir. Ushbu holat kiber huquq doktrinasida "Tushuntirish olish huquqi"ni (Right to Explanation) talab qiladi. Buni shunday tushunish kerakki, agar O'zbekiston kelajakda sud ishlarini yuritishda sun'iy intellekt vositalaridan mahkumga jazo tayinlashda foydalanadigan bo'lsa, mahkum va uning advokatida sun'iy intellekt jazo tayinlashda qanday sababni asos qilib olganligi, nega ushbu muddatga jazo tayinlagani sababini bilish huquqiga ega bo'lishlari shart. Busiz taraflarning tortishuvchanlik (adversarial) prinsipi buziladi, chunki inson advokat "raqamli qora quti bilan bahslasha olmaydi.

Shuningdek O'zbekiston kiber huquqida ham "Ochiq ma'lumotlar siyosati va "Sudyalarni profayling qilish (Profiling) o'rtasidagi chegarani belgilash zarur ularning bir birdan farqi shundan iboratki, ochiq ma'lumotlar siyosatida ochiq ma'lumotlar anonimlik asosida ommaga ma'lum qilinadi, bu sudning shaffofligi va ochiqligiga qaratilgan ijobiy jihat bo'lsa, sudyalarni profaylik qilishda ko'proq individuallikka e'tibor qaratiladi va aynan bir sudyaning avvalgi ish faoliyati va chiqargan qarorlari va yondashuvi asosida, uning harakatlarini prognoz qilish tushuniladi va bu holat salbiy jihat bo'lib, individual darajadagi tahlil orqali xavf va tarafkashlikni aniqlashga xizmat qiladi.

Sud hujjatlarining yaxlitligi (Integrity) va sud qarorlari ijrosini raqamli avtomatlashtirish nafaqat yurtimizda balki chet el davlatlarida ham ijobiy natijalar olib kelmoqda. Ammo sud hujjatlari yaxlitligi holatida bir muhokamali holat mavjud ya'ni chiqarilgan sud hujjatlari blokchayn texnologiyalariga yuklangach, agarda ushbu hujjat keyinchalik yuqrori instansiya sudi tomonidan bekor qilingan bo'lsa ham blokchaynda buni o'zgartirish imkoni yo'q faqatgina yangi ma'lumot qo'shsa bo'ladi, bu esa huquqiy chalkashlik keltirib chiqaradi. Shuningdek, biror bir sabab bilan ma'lumotlar xatò kiritiladigan bo'lsa, ushbu xatò ma'lumot butun umr

saqlanib qoladi . shuningdek yopiq sud majlisida ko'rilgan sud qarorlaridagi ma'lumotlar va blokchayn texnologiyasining shaffoflikka asoslangan funksiyasi o'rtasida kolliziya kelib chiqishi mumkin.

Xulosa

O'zbekistonda elektron sud tizimining rivojlantirish istiqbollari va xalqaro tajribani ko'rib chiqish bilan shuday xulosaga kelish mumkinki, hozirda elektron sud tizimini butunligicha sud ishlarini yuritishda qo'llash ya'ni inson aralashuvisiz amalga oshirish muammolar keltirib chiqaradi. Bu holatda agar sun'iy intellekt sud tizimida qaror chiqarishga qo'yib berilsa, adolatning qaror topmasligiga va insonlarda sud tizimiga bo'lgan ishonch yo'qolishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun, sud tizimini elektronlashtirishda inson omilini istisno qilmagan holda olib borish maqsadga muvofiq , shuningdek, ehtimoliy xavflar va kamchiliklar mavjud holatlarni avvaldan hisobga olib qo'yish va ularni muqobillashirish yo'lini izlash zarur. Xalqaro elektron sud amaliyotidan O'zbekiston Respublikasi olishi kerak bo'lgan jihatlar, taraflarga sud jarayonida qulay imkon yaratish bilan birgalikda ularni odil sudlov jarayonidagi huquqlaridan to'laqonli foydalish imkoniyatini yaratishdir. Shuningdek, elektron sud tizimining konseptual modeli bu sud binosini "portal ga, sudyani "moderator"ga va sud ishini "ma'lumotlar oqimi ga aylantirish jarayonidir. Bu tizim sud hokimiyatining ochiqligi va hisobdorligini ta'minlashning texnologik kafolati bo'lib xizmat qiladi. Biroq, ushbu tizimning kiberxavfsizlik talablariga javob berishini ham hisobga olish va doimo tekshirib turish lozim, chunki sud tizimi hokimiyatlarda birining ma'lumotlar bazasi emas, balki butun davlatning huquqiy tartibini saqlashga ko'maklashuvchi jihatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://harvardlawreview.org/print/vol-130/state-v-loomis/>
2. Abdixakimov I (2025). Kiber huquq. O'quv qo'llanma.

3. <https://lex.uz/docs/-6445145>

4. <https://lex.uz/docs/-111460>

5.

<https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/196205/COUNCIL%20OF%20EUROPE%2>

6. Susskind, R. (2019). Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press.

7. <https://lex.uz/ru/docs/-4979896>

8. <https://lex.uz/ru/docs/-8058586>

9. <https://lex.uz/uz/docs/-7696567>